

Güllələnmiş generallar

GENERAL YADİGAROV QARDAŞLARI

Şamistan NƏZİRLİ

(Əvvəlki ötən saylarımızda)

Argentinyaya gələndən dörd il sonra ağır xəstəlikdən sonra anam vəfat etdi. Həyatının son günlərində bəzən bizim ailə təsərrüfatını bacarıqla idarə etdi və ictimai işlərdə də iştirak etdi. Anamın ölümündən sonra ailənin və mənim bütün qaygılarım atamın üzərinə düşdü. İş tapmaq olduqca çətin idi. Peşəkar Polşa zabitiyə harasa işə düzəlmək isə daha müşkül idi.

İlk bir neçə ili atam dəniz limanında yükvuran fəhlə işlədi, sonralar isə əyrici fabrikaçı fəhlə düzəldi. Belə vəziyyətdə olan tək o deyildi. Artıq o qədər də gənc olmayan Polşa zabitlərinin çoxu gecə gözetçisi, (məsələn, polkovnik Zemoviy Qrəbovski, müxtəlif fabriklərdə qara fəhlə (məsələn, general Yeji Zavişa süni məmulatlar fabrikində) kimi işləyirdilər, bir neçə il keçdikdən sonra isə qocalar evində tənhalıq içində ölürdülər.

Mən bir az böyüyəndən sonra vaxtımı təhsil, ictimai iş və sadə təsərrüfatımız arasında bərabər bölüşdürməyə çalışırdım. 1971-ci il yanvarın 13-də polkovnik Vəli bəy Yadigar üçüncü ürək tutmasından sonra vəfat etdi. Sonralar mən əvvəlcə Polşada, sonra isə İngiltərədə oldum. İstəyirdim ki, atamın vəsiyyətinə və lazımı kağızları atamın həmkarlarına daha tez çatdırım. Həm Varşavada, həm də Londonda məni çox səmimi və ürəkcaqlığı ilə qarşıladılar. Ən yaddaqalan anlardan biri general Tadeuş Pelçinski ilə Polşa vətənpərvərlərinin həyat və gizli fəaliyyətini geniş əks etdirən sənədlərin saxlandığı London muzeyinə getməyimiz oldu. Ali Hərbi Akademiyasının məzunlarından ibarət dərnək, general Stefan Soboniyevskinin rəhbərlik etdiyi Polşa veteranlarının Ali Radası və digər təşkilatların atamın xatirəsinə həsr olunmuş müxtəlif tədbirlər və gecələr keçirdilər.

Cəmi iki ildən sonra mən özüm də Argentinadan İspaniyaya mühacirət etdim. 1980-ci ildə Yeşi Kalinovski ilə ailə qurdum. Biz Argentinada tanış olmuşduq. Yeşi keşiş Rafala Kalinovskinin nəvəsi idi. 1990-cı il avqustun 4-də mənim valideynlərimin cənəzəsi Varşavadakı Müsəlman qəbiristanlığında hərbi şərəflə ikinci dəfə torpağa tapşırıldı. Çoxdankı arzum həyata keçdi. Polkovnik Vəli bəy Yadigar ikinci sevimli vətəni olan Polşaya qayıtdı. Bu ancaq mənim yaxın dostlarımla, atamın etibarlı və sədaqətli həmkarlarının böyük köməyi və yardımı ilə baş tutdu. Argentina və Polşa dövlətləri təşkilatı çətinlikləri bəzən aradan qaldırdılar.

Bilmirəm, öz xatirələrimi hansı sözlərlə yekunlaşdırım. Fikirləşirəm və ürəyim bunu deyir: atam məni polyak qızı kimi tərbiyələndirib, ancaq mən isə həmişə qafqazlı əsil-nəcabətimlə fəxr eləmişəm.

Madrid şəhəri, may 2003-il

* * *

Qarabağ Zəngəzur döyüşlərindən general-mayor Davud bəy və kornet Vəli bəy Yadigarova məxsus raport və sənədlər saxlanılır. 1920-ci ilin mart ayında erməni-daşnak birləşmələri Əsgərana hücum edəndə kornet Vəli bəy Üçüncü Şəki süvari alayında döyüşdü. Alay komandiri podpolkovnik Tongiyev Qarabağ ərazi qoşunlarının komandanı

general-mayor Həbib bəy Səlimova göndərdiyi 26 mart tarixli məlumatında yazırdı: "Bu gün - martın iyirmi altısında artilleriya və tüfəng hazırlığından sonra Çaylı və Bürc kəndləri tutulmuşdur. Ermənilər Çaylıdan qərbə - dağların şərqi ötkənlərinə çökülmüşlər. Ermənilərdən bir neçə döyüşçü öldürülmüşdür. Bizim tərəfimizdən isə bir neçə partizan yaralanmışdır. Məlumat verirəm ki, sonrakı uğurlarımız və ermənilər üzərində qəti və son qələbəmiz mənim dəstəmin nizamı hissələr ilə möhkəmləndirilməsindən asılı olacaqdır. Ona görə ki, cəbhə xətti getdikcə böyüyür, mənim alayında döyüşçülər azdır və üç günlük ağır döyüşlərdən sonra yorulub əldən düşmüş partizanlar evlərinə gedirlər.

Düşmənin çoxsaylı süvari dəstəsini başıaşağılaşdırmaq məcbur etmiş birinci yüzlüyün korneti Vəli bəy Yadigarovun çevik süvarilərinin hücumunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Artilleriya vəzdunun komandiri praporşik Seyidzadənin dəqiq atəşi ilə düşmənin mövqeyi susdurulmuşdur"- Podpolkovnik Tongiyev. ("Azərbaycan Dövlət Arxivi, f. 2894, siy.2, iş 5, vərəq 6")

Vəli bəy Sadıq bəy oğlu 1898-ci il sentyabrın 31-də anadan olub. Borçalının Təkəli kəndindəki nüfuzlu Yadigarovlar nəslindəndir. 1916-cı ildə Tiflisdə gimnaziyanı bitirdikdən sonra könüllü surətdə Rus ordusunun Birinci Dağıstan süvari alayında döyüşüb. General Brusilovun ordusunda "Brusilov cəbhəsi"nin yarılmasında iştirak edib. Kiyevdəki Artilleriya Zabiti Məktəbində təhsilini davam etdirmək üçün xidmətə göndərilib. Bolşevik çevrilişindən sonra imperiyadağıldığına görə məktəbi bitirə bilməyib. Vətəni Azərbaycana qayıdıb, tağım komandiri dərəcəsinədək yüksəlib və Azərbaycanın azadlığı uğrunda eskadron komandiri kimi Qarabağ döyüşlərində iştirak edib. Sonralar isə Şəki süvari alayında xidmətini davam etdirib. Bolşeviklərin Azərbaycanı və Gürcüstanı istilasından sonra 1922-ci il noyabrın 19-da Qafqazdan köçüb, Türkiyə və Rumıniyadan Polşaya gəlib. 1923-cü ildə tağım komandiri, daha sonra isə Polşa ordusunun mayoru, Lantsutada 10-cu süvari atıcılar alayının eskadron komandiri olub. 1928-30-cu illərdə Ali Hərbi Məktəbdə oxuyub və oranı müvəffəqiyyətlə bitirib. Süvari briqadasına "Baranoviç" (Novoqrodska VK) qərargahına təyinat almış, 1936-cı ildə isə Lüblin ulanlarının yeddinci alay komandirinin birinci müavini olub. Bu tərkibdə 1939-cu ilin sentyabr programında alay komandanlığının qərargah zabiti kimi, sonra isə Mazovitsk süvari briqadasının qərargah rəisi kimi iştirak edib. Əcnəbi vətəndaş olduğuna görə almanlar onu azadlığa buraxıb. O, Polşa Milli Ordusunda xidmətə başlamışdır. Məxfi alayın komandiri təyin olunmuş və eləcə də Milli Ordunun süvari komandanlığı bölməsinin rəisi olub. 1944-cü ilin iyulunda Milli Ordu komandanlığı tərəfindən Varşavadan Polşanın Qərbdə olan hərbi qüvvələrinə ezam olunub. 1945-ci il yanvarın birində "Yelen" Lüblin-Ulan alayının yeddinci məxfi alayının və 1945-ci ilin yazında ikinci Polyak Korpusunun baş komandanı general Vladislav Andersonun yanında qeydiyyatdan keçib. Orada yeddinci Lüblin-Ulan alayında xidmətə başlamışdır. Azad olunduqdan sonra 1949-cu ildə Argentinaya köçüb. Buenos-Ayresdə məskunlaşmış və burada azadlıq uğrunda Polyak və Qafqaz mühacirət təşkilatlarında fəal iştirak edib. Azərbaycanın hərbi ordeni "İgid nişanı" ilə, eləcə də polyak ordenləri "İgidlik", "Qızıl xaç" (qılıncla), və Polşa Milli Ordusunun "Xaç" ordeni ilə mükafatlandırılıb.

Yadigarovlar nəslindən 1918-20-ci illərdə Milli Azərbaycan Ordusunda səkkiz zabit şərəflə xidmət edib: poruçik Nadir bəy, kornet Rəhim bəy, praporşik Adil

bəy, poruçik Abuzər bəy, ikinci Qarabağ süvari alayında üçüncü bölüyün komandiri, ştab - rotmistr Məmməd bəy, İkinci Qarabağ süvari alayında ikinci bölüyün rotmistri Daniyal bəy, rəis müavini general-mayor Davud bəy Yadigarovlar. Zadəgan nəslinə məxsus olan Vəli bəy ilk hərbi təhsilini 1909-1915-ci illərdə Tiflis hərbi gimnaziyasında alıb. 1916-cı ildən kornet Vəli bəy Əlahiddə Qafqaz ordusunun korpusunda xidmət edib.

Uzun illər Polşada mühacirətdə yaşayan rotmistr Vəli bəy Yadigarov 1933-cü ildə polyak dilində "Mustafa Axmatoviç adına Tatar-Ulan alayının hərbi tarixi очерki" kitabını Varşavada nəşr etdirib. Kitabda 1920-ci ildən sonra Polşa, Krım, Litva və mühacirətdə olan Rusiya müsəlmanlarının Tatar-Ulan alayındakı fəaliyyəti geniş işıqlandırılır. Əsər 1990-cı ildə təkrar nəşr olunub. Onu da xatırladaq ki, podpolkovnik Vəli bəy Yadigarovun 1920-ci ildə bolşevik çevrilişindən sonra məhz Polşaya mühacirətə getməsi təsadüfi deyildi. Atası Sadıq bəy Yadigarov XIX əsrin ortalarında Polşada yaşayan tatar qızı, şahzadə Olqa Russiya-Korçibaşeva ilə evlənmişdi.

On yeddinci Nijedraqun alayında kornet rütbəsində xidmət edən Kərim bəy Yadigarov isə ön cəbhədə uğurlu döyüşlərə görə üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Anna" (qılıncla və bantla bəzə), ikinci dərəcəli "Müqəddəs Stanislav" (qılıncla bəzə) və dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Anna" (üzərində "İgidliyə görə" yazısı ilə) ordenlərlə təltif olunub.

Arxiv sənədlərindən o da məlum olur ki, süvari alayında xidmət edən Məmməd bəy Yadigarov üstü "İgidliyə görə" yazılı "Müqəddəs Anna" ordeninin dördüncü dərəcəsilə təltif olunub.

Bunlar Yadigarov qardaşlarının 1914-16-cı illərdə təltif olunduğu ordenlərdir. Təəssüf ki, 1920-ci il aprel çevrilişindən sonra onların da taleyi məlum deyil.

POLKOVNİK
İSRAFİL BƏY YADİGAROV
(1888-1944)

1916-cı ilin yanvar ayında İsrail bəy "Dikaya diviziya"nın Tatar-Azərbaycan Süvari alayında xidmətə göndərilir, Rumın cəbhəsindəki döyüşlərdə iştirak edir. Həmin il aprel ayının 29-da Əlahəzrət imperatorun əmri ilə İsrail bəy Yadigarova rotmistr rütbəsi verilir. Rus imperiyası dağılana qədər orduda xidmət edən rotmistr İsrail bəy 1917-ci ilin noyabr ayında doğma vətəni Borçalıya qayıdır. 1918-ci ilin payızında Gürcüstanın Ermənistanla Lori nahiyəsinin torpaqlarına görə gedən döyüşlərdə Gürcü ordusunun sıralarında daşnaklara qarşı iştirak edir.

1918-20-ci illərdə Azərbaycan Milli Ordusunda xidmət edən İsrail bəy Gəncə üsyanının fəal iştirakçısı olur. Gürcü dilini

yaxşı bildiyinə görə 1920-ci ilin mayın 24-də onu gürcülərdən silahlı qüvvə gətirmək üçün Tiflisə göndərilir. Hələ 1919-cu il iyun ayının 16-da Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri arasında üç il müddətinə on maddəli hərbi ittifaq bağlanmışdı. Hərbi müdafiə paktına əsasən hər hansı düşmən qüvvəsi Azərbaycanın və ya Gürcüstanın ərazi bütövlüyünə, ya da istiqlaliyyətinə təcavüz edərsə tərəflər bir-birinə hərbi yardım göstərməyə borcludur.

1920-ci ilin may ayında Gəncədə bolşevik əsarətinə dözməyən Azərbaycan əsgər və zabitləri silaha sarıldılar. Məqsəd əsarəti devirmək, istilacı daşnak-bolşevik ordusunu silah gücünə ölkədən vurub çıxarmaq idi.

"Mən bolşeviklərin əleyhinə çıxış etmək planını gerçəkləşdirdim. Bunun üçün üsyanı mayın 24-nə təyin etdim. Gürcü ordusu ilə əlaqə saxlamaq və onunla ümumi döyüş hərəkətlərini istiqamətləndirmək üçün Gəncədəki üç zabiti - gürcü podpolkovnikləri Eristovu, Sumbatovu və podpolkovnik İsrafil bəy Yadigarovu Tiflisə göndərdim və öz planımı onlara ətraflı şərh etdim. Qarabağ dəstəsi ilə əlaqə yaratmaq üçün iki zabiti müvafiq təlimatlarla Qarabağa göndərdim. Ağdamda və Tərtərdə yerləşən üçüncü Şəki süvari alayı Gəncə süvari alayına birləşəcək və bütün Qarabağ dəstəsinin avanqardı kimi Gəncəyə kömək etməyə tələsəcəkdi.

Həm axıra qədər mübarizəyə hazır idi. Şəhərdə artıq qanlı döyüşlər başlamışdı. Qoy mayın 28-i tariximizə təkə istiqlaliyyətimizin elan olunduğu gün kimi deyil, həm də vətən uğrunda fəda edilmiş böyük qurbanlar günü kimi yazılsın. Qoy bu gün düşmən ağır, amansız mübarizə ilə qarşılaşsın - həyat uğrunda deyil, ölüm uğrunda mübarizə ilə! Mayın 28-dək layiqli mübarizə mənəviyyatımızın böyüklüyünün, mənəvi qələbəmizin rəmzi olsun.

Mayın 28-dən 29-na keçən gecə Gürcüstanın bolşeviklərlə artıq bir neçə gündür ki, sülh bağlaması haqqında ilk məlumat alındı. Bu xəbər üsyançılar üçün fəlakətə bərabər idi. Axı, bütün ümidlər Azərbaycan və Gürcüstan arasında bağlanmış hərbi-müdafiə haqqında müqavilə bu dövlətləri qarşılıqlı yardıma məcbur edirdi (polkovnik Cahangir bəy Kazimbəyli. "Gəncə üsyanı haqqında xatirələr" ABŞ-dakı Azərbaycan Milli Birliyinin Orqanı olan "Azərbaycan" jurnalı, 1953-cü il, №12).

Üsyan məğlub olduqdan sonra rotmistr İsrafil bəy çoxlu sayda Azərbaycan əsgər və zabiti ilə birgə Türkiyənin İstanbul şəhərinə mühacirətə getməyə məcbur olur. Burada gün-güzəranı ağır keçən İsrafil bəy Yadigarov 1922-ci ilin noyabr ayında Polşaya köçür. O, mühacirətdə olan qohumu Züleyxa xanımla ailə qurur (İsrafil bəy Yadigarov birinci dəfə milliyətçə Litva tatarı olan Ədilə xanım Atabəyova-Koblanskaya ilə 1911-ci ildə evlənmişdi. 1912-ci ildə onun Ənvər adlı oğlu da vardı - Ş.N.). Polşa ordusunda xidmət edir. Böyük Vətən müharibəsi illərində Azərbaycan legionerləri sırasında rus işğalına qarşı döyüşlərdə fəal iştirak edir.

Polkovnik İsrafil bəy Məhəmməd bəy oğlu Yadigarov 1888-ci il avqustun 7-də Tiflis şəhərində anadan olub. Nəsil-nəcabəti ilə nüfuzlu Borçalı bəylərindəndir. Atası Məhəmməd bəy oğlu Tiflisdəki zadəgan balalarına məxsus birinci dərəcəli Kadet korpusuna oxumağa qoyur. 1910-cu ildə hərbi məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirən İsrafil bəy Qafqazda yerləşən 17-ci Nijeqorod süvari alayında podporuçik rütbəsində xidmət edir. Nümunəvi xidmətinə görə 1913-cü ildə ikinci eskadrona komandir təyin olunan İsrafil bəy poruçik rütbəsi alır.

(Davamı var)